

POŹNOGOTYCKIE CYBORIUM ZE SKALNIKA

W okresie późnogotyckim do wyposażenia wnętrza kościoła należało bardzo często bogato dekorowane cyborium. Większe kościoły polskie posiadały cyboria bądź w formie ażurowych wykuszy wkomponowanych w ścianę obok ołtarza, bądź też w kształcie wieżyczek wolno stojących w prezbiterium lub nawie¹. Owe schowki rzeźbiono w kamieniu lub drzewie, zdobiąc je wysmukłymi sterczynami, fialami lub pinaklami.

W Skalniku, małej wiosce na południe od Jasła, w drewnianym kościółku (który dotrwał do początku bieżącego stulecia) znajduje się obok głównego ołtarza interesujące w kompozycji cyborium². Na drewnianej podstawie w formie kielicha umieszczone było właściwe tabernakulum w kształcie szafeczki, flankowanej w narożnikach kolumnkami, połączonymi u góry łukami zamkniętymi w kształcie oślego grzbietu. Na nich wspierało się, ustawione pod kątem 45° do krawędzi szafki, ażurowe, strzeliste zwieńczenie, przypominające koronę utworzoną z zachodzących na siebie ośmiu łuków późnogotyckich, wypełnionych maswerkkiem i przedzielonych filarkami. Ścianki cyborium pokrywał polichromowany motyw ciągłych symetrycznych splotów liści; linia falista owych płasko traktowanych splotów miała układ późnogotycki (Tab. I).

W początkach bieżącego stulecia sama szafeczka została oddana do zbiorów Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu, gdzie dotąd jest przechowywana. Od połowy w. XVI, po Soborze Trydenckim, poczęto w kościołach przenosić Najświętszy Sakrament ze schowków w ścianach i z cyboriów wolno stojących do tabernakulów na wielkim ołtarzu³. Od tego też czasu znaczenie liturgiczne cyboriów zanikało.

¹ B. Przybyszewski, *Powstanie i autorstwo polptyku olkuskiego* (Folia Historiae Artium II, Kraków 1965 s. 87).

² S. Tomkowicz, *Sprawozdanie z objazdu* (Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej I, Kraków 1900 s. 396); W. Sarna, *Opis powiatu jasielskiego*, Jasło 1908 s. 508; K. Pieradzka, *Szlachta polska w kolonizacji Podkarpacia* (Księga pamiątkowa na dziewięćdziesięciolecie Dziennika „Czas”, Kraków 1938 s. 142); taż sama, *Na szlakach Łemkowszczyzny*, Kraków 1939 s. 19.

³ V. Wick, *Dóm svätej Alžbety v Košiciach*, Košice 1936 s. 219—220; Przybyszewski, *iw.*, s. 88.

Drewniane cyborium ze Skalnika, odległego zaledwie kilkadziesiąt kilometrów od słowackiego Bardiowa, wykazywało zdecydowany związek z wcześniejszym, bo w roku 1465 wykonanym przez mistrza Stefana z Koszyc, kamiennym cyborium w kościele bardiowskim⁴ (Tab. II). Zwłaszcza zwieńczenia tych dzieł były bardzo bliskie sobie. Kościoły parafialne w Lewoczy i Bardiowie oraz katedra w Koszycach i liczne inne świątynie zostały w drugiej połowie wieku XV wyposażone w bogato rzeźbione tabernakula w kształcie strzelistych wieżyczek ozdobionych pinaklami, kwiatkami, u dołu zaś mających przeźrocza zamknięte laskowaniem w kształcie oślego grzbietu. Jak wiadomo z wizytacji oraz innych przekazów, w Małopolsce, między innymi w miejscowościach położonych przy drogach handlowych wiodących ze Słowaczyny, znajdowały się w kościołach podobnie komponowane tabernakula w formie wieżyczek (Nowy Sącz)⁵. Należy przypuszczać, że wzorem dla skromnego cyborium ze Skalnika było monumentalne cyborium bardiowskie. Polichromia na jego ściankach przypomina ogólnym schematem nieco wcześniejsze malowidła na zapleckach stall w Strażkach na Spiszu, datowanych na przełom wieków XV i XVI⁶. W tych malowidłach układ liści i ich stylizacja są jeszcze późnogotyckie. Podstawa szafeczki w kształcie kielicha z kulistym nodusem jest pod względem formy bardzo bliska drewnianej chrzcielnicy z kościoła w Hervartowie położonego opodal Bardiowa (Tabl. III).

⁴ K. Fronner, *Das Sacramentshäuschen in der gotischen Kirchen* (Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst — und historischen Denkmale XV, Wien 1870 s. CXLVI); V. Myskovszky, *Bártfa középkori műemlékei* (Monumenta Hungariae Archaeologica, kötet IV, rész I, Budapest 1879 s. 25—27); R. Feuerné-Tóth, *Kassai István Budán* (Budapest Régiségei XVI, Budapest 1955 s. 136—141); A. Cidlínska, *Bardejov*, Martin 1956 s. 10 oraz 12; J. Balogh, D. Dercsényi, K. Garas, L. Gerevich, *A Magyarországi művészet a honfoglalástól a XIX. századig*, I, Budapest 1956 s. 220, il. 155 oraz 156; L. Šašky, *Farský kostol v Bardejove* (Pamiatky a Múzea V, Martin 1956, s. 20); A. Frický, *Bardejov*, Košice 1965. Porównaj także: V. Myskovszky, *Az úgynevezett „Arany metszet” esztetikai törvényének alkalmazása a csücsives stilben* (Archaeologiai Közlemények XII, Budapest 1878 s. 101—111, tam rysunek architektoniczny).

⁵ *Acta Visitationum Kurii Metropolitanae in Krakowie V* s. 4—6 podają, iż w r. 1608 kolegiata w Nowym Sączu posiadała cyborium wolno stojące w nawie kościelnej. Powyższą wiadomość zawdzięczać Księdzu Prof. Bolesławowi Przybyszewskiemu. Porównaj także: T. Szydłowski, *Powiat nowotarski* (Zabytki sztuki w Polsce, cz. III t. I z. 1, Warszawa 1939 s. 46, 105 oraz il. 132); B. Przybyszewski, *Powstanie i autorstwo polptyku olkuskiego* (Sprawozdania z posiedzeń Komisji Historii i Teorii Sztuki Oddziału PAN w Krakowie, Kraków, lipiec-grudzień 1961 s. 405).

⁶ K. Divald, *Szepesvármegye művészeti emlékei, III Iparművészeti emlékek*, Budapest 1907 s. 41, il. 41.

Tabl. I. Późnogotyckie cyborium w kościółku drewnianym w Skalnicy
Fot. St. Tomkowicz

Tabl. II. Kamienne cyborium w kościele parafialnym w Bardłowie
Fot. Sariške Muzeum

Tabl. III.

Cyborium drewniane
w Skalniču
Fot. St. Tomkowiec

Dekoracja zaplecka stali
w Strażakach na Spiszu

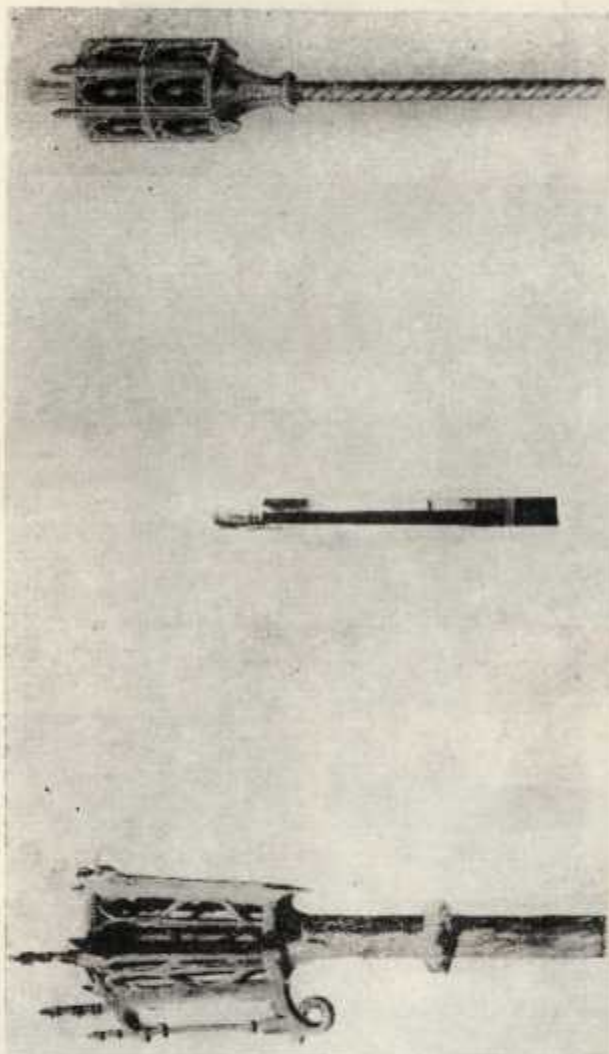

Zwieńczenie cyborium
w Bardłowie

Chrzcielnica w kościele
w Harvartowie
Fot. Slov. ustav pamiatk.

Tabl. IV. Latarnie procesyjne i laski

Wójtowa

Skalnik

Strażki Velka

Analogicznie jak cyborium była wykonana w tymże kościółku skalnickim laska, lub może trzon do latarni, datowany 1558 i posiadający sygnaturę: „To czynił Szerzyk Scesny”⁷. Ów sygnowany trzon, podobnie jak i latarnia procesyjna z pobliskiej Skalnika, a obok Bieczu położonej wsi Wójtowej⁸ są w formie i wykonaniu bliskie tego rodzaju wyrobom snycerstwa z wymienionych Strażek, położonych na Spiszu obok Kieżmarku⁹ (Tabl. IV). Zauważone podobieństwa w dekoracji sprzętów są zapewne wynikiem wędrówek snycerzy z kraju do kraju i posługiwania się przez nich pewnymi wzorami. Przypomnieć tu należy choćby działalność w Bieczu i Jaśle w pierwszej połowie w. XVI artysty Teofila Stancla przybyłego z Bardiowa i Lewoczny¹⁰. Wśród przyjmujących prawo miejskie w Bieczu notowany jest w roku 1563 złotnik — Piotr Richtof; przedłożył on świadectwo nauki wystawione w Kremnicy¹¹. Wiadomo natomiast, że stolarz Łukasz ze Spiskiej Starej Wsi czynny był w Krakowie w roku 1536¹². Pewne podobieństwo daje się zauważyć w zastosowanej dekoracji ornamentальной stall bieckich w zestawieniu z dekoracją podstawy stołu ratusza bardiowskiego¹³. Przytoczone fakty każą przypuszczać, że na sztukę sakralną południowej Małopolski, zwłaszcza w dziedzinie rzemiosła artystycznego z przełomu wieków XV i XVI, oddziaływały dość silnie wzory Spisza i Szarysza¹⁴. Wzajemne kontakty ludności z obu stron Karpat wiązały się w tym czasie przede wszystkim z ożywionym han-

⁷ Tomkowicz, dz. cyt.

⁸ S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki* (Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej I, Kraków 1900 s. 317—318, il. 79).

⁹ Divald, dz. cyt., s. 40, il. 42.

¹⁰ K. Divald, *Magyarország csücsüveskori szárnyasoltarai*, Budapest 1911 s. 21—22; J. Ross, *Wędrowki malarza Teofila Stancla* (Małopolskie Studia Historyczne II z. 2/3, Kraków 1959 s. 97—105); tenże, *Ze studiów nad twórczością malarza Teofila Stancla* (Biuletyn Historii Sztuki XXVII, Warszawa 1965 s. 319—332).

¹¹ T. Ślawnicki, *Biecz jako ośrodek produkcji i wymiany towarowej w XVI i XVII wieku*, Biecz 1964, maszynopis s. 65.

¹² J. Ptasznik, M. Friedberg, *Cracovia artificum 1501—1550* (Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce V, Kraków 1936—48. s. 547 nr 1359); A. Bochnak, J. Pagaczewski, *Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich*, Kraków 1959 s. 113.

¹³ V. Myskowszky, *Les monuments d'art du moyen-âge et de la renaissance*, Wien 1884 tabl. V i VI; S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki...*, s. 215; M. Rehorowski, *Zabytkowe sprzęty kościoła parafialnego w Bieczu* (Biecz — Studia historyczne, Wrocław 1963 s. 296—297).

¹⁴ M. Sokolowski, *Studia do historii rzeźby w Polsce w XV i XVI wieku* (Sprawozdania KHS VII, Kraków 1906, szp. 226); T. Dobrowolski, *Ze studiów nad stolarstwem polskim w epoce gotyku*. *Zabytki Małopolski* (Rzeczy Piękne, Przemysł — Rzemiosło — Sztuka V, nr 6—8, Kraków 1925 s. 139—151); Bochnak, Pagaczewski, dz. cyt., s. 235; M. Rehorowski, *Stan zachowania stall gotyckich w Polsce* (Ochrona Zabytków XII, Warszawa 1959 s. 30—33).

dlem¹⁵. Rzemieślnicy i kupcy z miast zakarpaccich przyjeżdżali ze swymi towarami na targi do naszych miast podgórskich; owe wzajemne kontakty pomiędzy ludnością polską a terenami Słowaczyny w zakresie rzemiosła utrzymywały się jeszcze w ciągu wieku XIX¹⁶. Liczne rzesze pątników z Zakarpacia przybywały na odpusty do miejscowości położonych po północnej stronie Karpat. Szczególnie silnie przyciągał Słowaków odpust w Tarnowcu, gdzie znajduje się przeniesiona tam w r. 1789 z podkarmelickiego kościoła w Jaśle późnogotycka figura Madonny, według tradycji pochodząca z Węgier¹⁷.

Opisane cyborium z dawnego drewnianego (dziś już nie istniejącego) kościółka w Skalniku, przechowane w Muzeum Diecezjalnym w Przemyślu¹⁸, zdaje się być świadectwem żywych relacji artystycznych w dziedzinie snycerstwa późnogotyckiego pomiędzy Małopolską a terenami sąsiedniej Słowaczyny.

¹⁵ K. Pieradzka, *Handel Krakowa z Węgrami w XVI w.* (Biblioteka Krakowska 87), Kraków 1935; F. Kiryk, *Stosunki handlowe Jasła i miast okolicznych i z miastami słowackimi w XV wieku* (Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego pod redakcją Józefa Garbacika, Kraków 1964 s. 143—162); W. Urban, *Wieś jasielska w latach 1525—1650* (Studia z dziejów Jasła..., s. 169); J. Małecki, *Dzieje gospodarcze i społeczne miasteczek regionu jasielskiego w wieku XVI i pierwszej połowie wieku XVII* (Studia z dziejów Jasła..., s. 205).

¹⁶ J. Czajkowski, *Ostatni garncarz Bardiowa* (Polska Sztuka Ludowa XV, Warszawa 1961 s. 24); R. Reinfuss, *Z etnografii powiatu jasielskiego* (Studia z dziejów Jasła..., s. 629); tenże, *Ze studiów nad kulturą ludową Łemkowszczyzny po obu stronach Karpat* (Polska Sztuka Ludowa XX, Warszawa 1966 s. 13).

¹⁷ J. L. Olszewski, *O Najświętszej Pannie Jasielskiej, 1734*; J. Garbacik, *Tarnowiec*, Kraków 1938; J. E. Dutkiewicz, *Małopolska rzeźba średniowieczna*, Kraków 1949 s. 87 datuje figurę Madonny na pierwszą połowę w. XVI; Reinfuss, *Z etnografii powiatu jasielskiego...*, s. 629; K. Prek, *Czasy i ludzie*, Wrocław 1959 s. 197.

¹⁸ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Przemyślu i okolicy*, Lwów 1917 s. 71; J. Ross, *Zabytki sztuki Jasła i okolicy* (Studia z dziejów Jasła..., s. 646).